

χονται, θεωροῦνται, δικάζονται καὶ ἀποφασίζονται κατὰ τὸ Πολίτευμα τοῦ Ἔθνους καὶ κατὰ τοὺς Νόμους του.»

Τοιοῦτοι εἶναι, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰ πρῶτα δύο Συντάγματα οἱ Βυζαντινοὶ νόμοι καὶ ὁ Ἐμπορικὸς κώδιξ τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' εἰς τινὰ τῶν δημοσιευομένων ἀποφάσεών του τὸ Ἐμποροδικεῖον Σύρας ὡς δίκαιον ἐπικουρικὸν τοῦ ἐμπορικοῦ κώδικος χρησιμοποιεῖ τὸν Γαλλικὸν Ἀστικὸν κώδικα.

Ἐπιπλέον περαιτέρω πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ Μολδαβικοῦ ἀστικοῦ κώδικος, συνδέεται ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς του καὶ μέχρι ἐσχάτων ἀκόμη κρατοῦσαν ἀντίληψιν ὅτι οὗτος εἶναι κωδικοποιήσις τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου καὶ εἰδικώτερον τῶν Βασιλικῶν, ὅπερ ἀληθεύει μόνον διὰ μέρος τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου. Λόγω τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἀποφάσεις, σχετικαὶ πρὸς τὰ τμήματα ταῦτα, παραπέμπουν συνήθως εἰς τὸν «ἐν Μολδαβίᾳ Πολιτικὸν Κώδικα τῶν Βασιλικῶν» ἢ καὶ ἀπλῶς εἰς τὸν Κώδικα τῶν νόμων», ἄρθρον τάδε.

Ἄλλὰ τὰ σημεῖα, καθ' ἃ φωτίζεται ἀπλῶς ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα ἢ πρώτη δικαστικὴ τάξις τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἦττον δὲ τὸ ζωντανὸν ἑλληνικὸν δίκαιον, δὲν ἔχουν τέλος. Ἡθέλησα μὲ τὰς ὀλίγας αὐτὰς παρατηρήσεις ἀπλῶς νὰ ἐξάρω τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τοῦ κ. Βισβίτζη, πρὸς ὃν ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη διὰ τὴν πολύμοχθον αὐτοῦ ἐργασίαν καὶ τὴν ἐπιτυχή καὶ γόνιμον εἰς πορίσματα σύνθεσιν τοῦ ὕλικου, ὅπερ ἐπεξεργάσθη.

Τὸ βιβλίον μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν εὐνομουμένης πολιτείας, ἐξεγεροθείσης κατὰ τῆς μακροαίωνος ἀδικίας, καὶ τὰς πολλαπλᾶς δυσχερείας, καθ' ὧν εἶχαν νὰ παλαίσουν οἱ πρῶτοι ἐργάται τῆς ἀπονομῆς δικαιοσύνης ἐργαζόμενοι κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον χωρὶς βοηθήματα ἐπὶ τῇ βάσει κατ' εὐθείαν πενιχρῶν νομοθετικῶν πηγῶν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς κριτικῆ ἀνάλυσις τοῦ ὕλικου θὰ ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημονικὴν νομικὴν κίνησιν.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

ΟΡΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ Ἀριστοτελικὸς ὀρισμὸς τῆς τραγωδίας καὶ ἡ Ἀριστοτελικὴ φυσικὴ φιλοσοφία*, ὑπὸ Μιχαὴλ Στεφανίδου.

Ἐκ τῶν ἐγκυκλίων (ἠθικῶν) πραγματειῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἰδιαζόντως πρωτότυπον ἔχει τὸν χαρακτήρα ἡ *Περὶ ποιητικῆς πραγματείας*, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοτελής δίδει τοὺς ἀληθεῖς κατὰ φύσιν κανόνας τῆς τραγικῆς ποιήσεως, τοὺς ὁποίους

* MICH. STEPHANIDES.—La définition aristotélique de la tragédie et la philosophie naturelle d'Aristote.

οί μὲν ποιηταὶ ὑποσυνειδήτως, θὰ εἴπωμεν, ἢ κατὰ σύμφυτον αἴσθησιν ἐδημιούργησαν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἀνεκάλυψεν αὐτὸς εἰς τὰ κείμενα τῶν ἔργων των διὰ φυσιογνωστικῆς αὐτόχρημα παρατηρήσεως. Ἀπὸ τῶν κανόνων δὲ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης προήλθεν εἰς τὸν «ὄρον τῆς οὐσίας», τ. ἔ. εἰς τὸν ὄρισμὸν τῆς τραγωδίας, ὡς τῆς ἀνωτάτης εἰδολογικῆς βαθμίδος τῆς ποιητικῆς τέχνης, ὡς ἐξῆς:

»Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης. . . χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐχὶ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.» (Α. 1449^b 24).

Τὰ περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ὑπὸ τῶν κριτικῶν γραφέντα ὑπερτεροῦν ἴσως κατὰ ποσὸν τὸ σύνολον τῶν Ἀριστοτελικῶν ἔργων. Ὅλοι δὲ αἱ ἐπιτεχνηθεῖσαι ἐρμηνεῖαι τοῦ ὁρισμοῦ παραδέχονται, ὅτι ἡ λέξις «κάθαρσις» σημαίνει τὴν ἀπὸ τῶν ἐλεεινῶν καὶ φοβερῶν πραγμάτων τῆς τραγωδίας ἀνακούφισιν (decharge, Entladung) τῆς ψυχῆς τοῦ θεατοῦ, ἀνάλογον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθαρτικοῦ φαρμάκου ἀνακούφισιν τοῦ νοσοῦντος ὀργανισμοῦ¹.

Τὴν ὁμόφωνον ταύτην παρερμηνεῖαν τοῦ ὁρισμοῦ, ἣτις παρουσιάζει συνάμα τὸν Ἀριστοτέλην (τὸν αὐστηρῶς κατὰ πραγματολόγον λογικὸν εἰρμὸν τιμητὴν τῶν πραγμάτων) καὶ ὡς παραδιχάζοντα τὸ ὀριζόμενον ὑποκείμενον, πρὸ πολλοῦ εἶχε καταγγεῖλη ὁ ἡμέτερος Δημήτριος Βερναρδάκης, ὅστις ὀρθῶς ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ «κάθαρσις» τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὁρισμοῦ γίνεται ἐν αὐτῇ τῇ τραγωδίᾳ καὶ ὄχι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, καὶ σημαίνει τὴν ἐξάγνισιν τῶν ἐλεεινῶν καὶ φοβερῶν παθῶν τῆς τραγωδίας διὰ τοῦ ἐλέου καὶ τοῦ φόβου, τὸν ὅποιον τὰ παθήματα ταῦτα ἐγείρουν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἠρμήνευσεν ὁ Βερναρδάκης τὸν Ἀριστοτελικὸν ὁρισμὸν τῆς τραγωδίας ὡς πρᾶξιν, ἣτις φέρει εἰς τὸ τέλος τὴν ἐξάγνισιν τῶν κακῶν τῆς τραγωδίας πραγμάτων, ἅτινα παράγουν τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον.

Ἄλλ' ὁ Βερναρδάκης, δώσας τὴν ὀρθὴν γραμματικὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγωδίας, δὲν ἀπεκάλυψε καὶ τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ζῶσαν δύναμιν τοῦ ὁρισμοῦ, ἣτις ἐμψυχώνει τὰς λέξεις πρὸς τὴν ζωντανὴν των συνυπόστασιν, καὶ ἄρα δὲν ἔδωκε τὴν *κατ' οὐσίαν ἀληθῆ τοῦ ὁρισμοῦ ἔννοιαν*, ἣτις *ἐννοία ἐκφαίνεται μόνον ὅταν θεωρήσωμεν τὸν ὁρισμὸν γενόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους συμφώνως πρὸς τὴν εἰδολογικὴν του φυσικὴν φιλοσοφίαν, τὴν Ἀριστοτελικὴν θεωρίαν τῆς ἐντελεχείας*.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, πᾶν εἶδος (κάθε οὐσία=πράγμα) εἶναι τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα μιᾶς (κατὰ ποῖον καὶ οὐσίαν) *κινήσεως* τῆς ὑποκειμένης ὕλης, τῆς ὁποίας

¹ Ἴδὲ τὴν ὑπὸ Δ. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ ἔκδοσιν τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου, ἐν σ. λξ' ἐξ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Δ. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΙΣ, Mon édition d'Euripide et la définition de la tragédie, Athènes, 1894.

κινήσεως ποιητικὸν μὲν αἴτιον εἶναι ἢ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν ἐκάστου εἶδους σύμφυτος ὁρμή, τελικὸν δὲ αἴτιον αὐτὸ τὸ εἶδος, ὅπερ εἶναι τὸ τέλος ἢ τὸ πέρας τῆς κινήσεως, τ. ἔ. ἢ ἐντελέχεια, πρὸς τὴν ὁποίαν κινεῖται τὸ κινούμενον. Ἡ εἰδοποιὸς δ' αὕτη κίνησις (ἢ πρᾶξις) εἶναι ἀκριβῶς μία σειρὰ παθῶν ἢ παθημάτων τῆς ὕλης (τῶν οὐσιῶν), τ. ἔ. αἰ ἐξελικτικαὶ (ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον) μεταβολαὶ ἢ τὰ ἐν γένει φυσικὰ φαινόμενα, ἅτινα συγκαταλήγουσιν εἰς μίαν αὐτάρκη στατικὴν ὑπόστασιν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν «φύσιν» ἐκάστου πράγματος, τ. ἔ. τὸ αὐτοτελὲς ἢ τέλειον εἶδος¹.

Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην φυσικὴν θεωρίαν του παραμένει πιστὸς ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ὅπως διὰ τῆς «ἐντελεχείας» ἔδωκε τὸν ὅρισμὸν τῆς πόλεως (τῆς πολιτείας), οὕτω διὰ τῆς ἐντελεχείας ἔδωκε καὶ τὸν ὅρισμὸν τῆς τραγωδίας. Καὶ δυνάμεθ' ἀληθῶς νὰ παρατηρήσωμεν μίαν ταυτότητα διανοήσεως καὶ ἐκφράσεως χαρακτηριστικὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁρισμῶν, τοῦ ὁρισμοῦ μιᾶς πρὸς τὸ τέλειον φυσικῆς πράξεως (τῆς γενέσεως τῆς πόλεως) καὶ τοῦ ὁρισμοῦ μιᾶς μίμησεως πράξεως φυσικῆς τελείας (τῆς δημιουργίας τῆς τραγωδίας): «Οὐδὲν γὰρ ἢ φύσις (λέγει περὶ τῆς πόλεως ὁ Ἀριστοτέλης) ποιεῖ... πενιχρῶς, ἀλλ' ἐν πρὸς ἕν... Ἡ δ' ἐκ πλείονων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἢ δὴ πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας... διὸ πᾶσα πόλις φύσις ἐστίν, ἢ δὲ φύσις τέλος ἐστίν»². «Ἔστιν οὖν τραγωδία (εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ περὶ τῆς τραγωδίας) μίμησις πράξεως... τελείας... χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις... περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Ἡ αὕτη δηλονότι ἀντίληψις εἰς ἀμφοτέροισι τοῖς ὁρισμοῖς μὲ τοὺς αὐτοὺς Ἀριστοτελικούς ὅρους: τέλος καὶ πέρας³ καὶ περαίνουσα, καὶ τέλειος πόλις καὶ πρᾶξις τελεία καὶ αὐτάρκεια⁴, καὶ ἐν πρὸς ἕν καὶ χωρὶς ἐκάστου⁵. Καὶ πρόκειται ἐκεῖ μὲν ἢ πόλις, ἐνταῦθα δὲ ἢ τραγωδία.

Λοιπόν, συμφώνως πρὸς τὴν ὡς ἀνωτέρω φυσικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν Ἀριστοτελικὸν ὅρισμὸν τῆς τραγωδίας ὡς ἐξῆς: Τρα-

¹ Ἴδὲ τὴν ἐμὴν *Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν*, σελ. 115-118 καὶ 134-139 ἐνθα ἔδειξα τὴν ἀκριβῆ ἐκ τῶν ἀριστοτελικῶν κειμένων καθαρῶς φυσιογνωστικὴν (μὲ θαυμασίαν πρωτοπορικὴν ἀντίληψιν τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν φαινομένων) ἔννοιαν τῆς θεωρίας τῆς ἐντελεχείας.

² Πολιτικῶν (ἐκδ. Bekker) A. 1252 b 1 καὶ 27.

³ Ὁ Ἀριστοτέλης ταυτίζει τὸν ὅρον πέρας πρὸς τὸ τέλος καὶ τὸ περαίνεσθαι πρὸς τὸ τελειοῦσθαι καὶ ὀνομάζει τὰς φυσικὰς ἀλλειώσεις (τὰς μεταβολὰς τοῦ ποιοῦ — τὰ νῦν φυσικὰ φαινόμενα) καὶ τὰς γενέσεις καὶ φθορὰς (μεταβολὰς τῆς οὐσίας = τὰ νῦν χημικὰ φαινόμενα) ὅπως καὶ τὰς ἠθικὰς μεταβολὰς: πάθη (τῶν οὐσιῶν). Ἴδὲ τὴν ἐμὴν *Εἰσαγωγὴν* ἐν σ. 117.

⁴ Πβ. Ἡθικ. Νικομαχ., A. 1097 b 8 καὶ 20: «Τὸ γὰρ τέλειον καὶ αὐταρκὲς εἶναι δοκεῖ», καὶ Πολιτικῶν A. 1253 a 1: «Ἡ δὲ αὐτάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον».

⁵ Τὴν ἐκφρασιν «χωρὶς ἐκάστου» θεωρῶ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἐν πρὸς ἕν τοῦ ὁρισμοῦ τῆς πόλεως, δηλ. οὐχὶ πενιχρῶς, ἀλλὰ μὲ φροντίδα πρὸς τὸ ἄριστον τέλος.

γραφία εἶναι προᾶξις (κατὰ μίμησιν = τεχνική) ἥτοι κίνησις τ. ἔ. σειρὰ παθημάτων, ἥτοι μεταβολῶν (ἐλευσῶν καὶ φοβερῶν τῶν δρώντων προσώπων), ἥτις ἐξελικτικὴ κίνησις φθάνει εἰς τὸ πέρας ἢ τέλος τῆς, τ. ἔ. πληροῖ τὸν τελικόν τῆς σκοπὸν (γίνεται προᾶξις τελεία) διὰ τῆς καθάρσεως, τ. ἔ. διὰ τῆς ἐξαγνίσεως τῶν ἐναγῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι πρὸ παντὸς φυσιοδίφης—φυσιοδίφης καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς τοῦ ἀκόμῃ πραγματείας, αἵτινες ἄρα δὲν δύνανται ἐπακριβῶς νὰ ἐρμηνευθοῦν χωρὶς φυσιογνωστικὴν τὴν διάνοιαν τοῦ ἐρμηνευτοῦ, οὐδὲ πρέπει βεβαίως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἔργων του νὰ λησμονῆται ἢ διέπουσα τὴν Ἀριστοτελικὴν σκέψιν θεμελιώδης φυσικὴ ἀρχή. Ἀλλὰ καὶ παντὸς φιλοσόφου καὶ κάθε συγγραφέως ἡ ἐρμηνεία ἀνάγκη νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψει τὰς ἰδέας ἀκριβῶς ἐκείνας αἵτινες συναποτελοῦν τὴν βάσιν τῶν σκέψεων του, τ. ἔ. τὸν προσφιλέη εἰς αὐτὸν πνευματικὸν κόσμον. Οὕτω δέ, ἐάν, ὡς εἶδομεν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν ὄρισμὸν τῆς τραγωδίας τὴν ἰδίαν του θεωρίαν τῆς ἐντελεχείας, ὁ Πλάτων αἴφνης θὰ ἐφήρμοζεν εἰς τὸν αὐτὸν ὄρισμὸν τὴν περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρίαν του, καθόσον μάλιστα εἰς τὸ Ἀριστοτελικὸν τέλος (τὴν συγκεκριμένην θὰ εἶπω ἰδέαν) ἀντιστοιχεῖ ἡ Πλατωνικὴ ἰδέα (τὸ ἀφηρημένον θὰ ἐλέγομεν τέλος). Καὶ θὰ μοι ἐπιτραπῇ νὰ ὑποθέσω, ὅτι ὁ Πλάτων θὰ ἔδιδεν (ἐάν περὶ τραγωδίας ἔγραφε) ὡς ἐξῆς τὸν ὄρισμὸν τῆς τραγωδίας: Τραγωδία εἶναι σύστημα πράξεων ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου τῶν παθῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων διὰ τῆς μεταλλαγῆς τῶν ὄρων ἢ συνθηκῶν γίνεται ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπελευθέρωσις πρὸς τὸν ἰδεώδη κόσμον τῆς δικαιοσύνης.

RÉSUMÉ

L'auteur montre que la définition aristotélique, tant discutée, de la tragédie est faite par Aristote d'après sa propre philosophie naturelle spécifique, c'est-à-dire d'après la théorie de l'entéléchie, qui dit que chaque espèce est le résultat définitif d'un mouvement qui se manifeste par une série évolutionnaire des changements de la matière (= les passions des substances = es phénomènes en général physiques) lesquels aboutissent à la création d'une substance (subsistante par elle-même), c'est-à-dire de l'espèce finie ou parfaite.

Conformément à cette théorie de l'entéléchie, l'auteur donne l'explication suivante de la définition aristotélique de la tragédie: Tragédie est une action (imitée) c'est-à-dire un mouvement ou série de passions (= changements des personnes agissantes) qui arrive à son terme ou sa fin, c'est-à-dire remplit son but final (devient une action finie ou achevée) par la purification (expiation) des personnes souillées.